

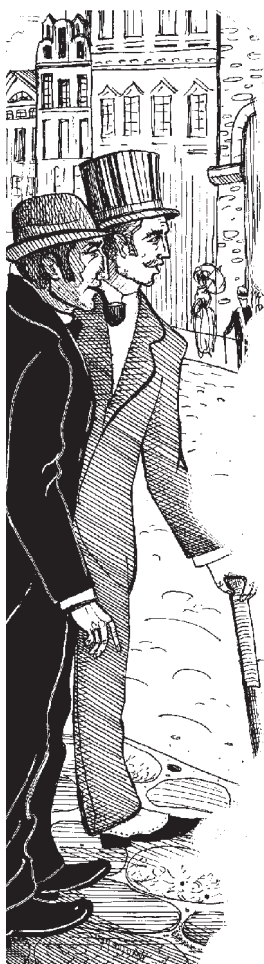
ЕТЮД У БАГРЯНИХ ТОНАХ

ЧАСТИНА I

*Зі спогадів лікаря Джона Г. Вотсона,
відставного офіцера
військово-медичної служби*

Розділ I

МІСТЕР ШЕРЛОК ХОЛМС

1878 РОКУ Я ЗАКІНЧИВ УНІВЕРСИТЕТ у Лондоні, здобувши звання доктора, і відразу ж вирушив до Нетлі, де пройшов спеціальний курс для військових хірургів. Після закінчення занять я був призначений асистентом хірурга в П'ятий Нортумберлендський стрілецький полк. На той час полк стояв в Індії, і не встиг я до нього дістатися, як спалахнула друга війна з Афганістаном. Висадившись у Бомбеї, я довідався, що мій полк форсував перевал і просунувся далеко в глиб ворожої території. Разом з іншими офіцерами, що потрапили в подібне становище, я рушив навздогін своєму полку; мені вдалося благополучно дістатися до Кандагара, де я нарешті знайшов його і негайно ж почав виконувати свої нові обов'язки.

Багатьом ця кампанія принесла почесні і підвищення, мені ж не дісталось нічого, крім невдач і нещастя. Мене перевели до Беркширського полку, з яким я брав участь у фатальній битві під Майвандом¹. Рушнич-

¹ У битві під Майвандом під час другої англо-афганської війни (1878—1880) англійці зазнали поразки.

на куля вілила мені в плече, розбила кістку й зачепила підключичну артерію. Найімовірніше за все, я потрапив би до рук нещадних газі¹, коли б не відданість і мужність мого ординарця Мюррея, який поклав мене на спину в'ючного коня й примудрився благополучно доправити туди, де розташувалися англійські частини.

Змученого раною й ослабленого тривалими поневіряннями, мене разом із безліччю інших поранених страждальців було відправлено потягом до головного шпиталю в Пешавер. Там я почав поступово видужувати і вже настільки зміцнів, що міг пересуватися по палаті і навіть виходити на веранду, щоб трішки погрітися на сонці, як раптом я заслаб на черевний тиф — лихо наших індійських колоній. Кілька місяців мене вважали майже невиліковним, а повернувшись нарешті до життя, я ледве тримався на ногах від слабості й виснаження, і лікарі вирішили, що мене слід негайно відправити до Англії. Я відплив на військовому судні «Оронтес» і через місяць зійшов на пристань у Плімуті з непоправно підірваним здоров'ям, зате з дозволом турботливого уряду відновити його протягом дев'яти місяців.

В Англії я не мав ні близьких друзів, ні рідні, тож був вільний, як вітер, точніше, як людина, котра має жити на одинадцять шилінгів і шість пенсів на день. За таких обставин я, звичайно, прагнув до Лондона — у цей величезний сміттєвий ящик, куди неминуче потрапляють нероби з усієї імперії. У Лондоні я деякий час мешкав у готелі на Стренді, ведучи незатишне й безглузде існування, та привільно витрачаючи свої гроші. Нарешті моє фінансове становище стало настільки скрутним, що невдовзі я зрозумів: необхідно або втікати зі столиці й животіти десь на селі, або рішуче змінити спосіб життя. Вибравши останнє, я спершу вирішив залишити готель і знайти собі якесь невибагливіше і дешевше житло.

Того дня, коли я це вирішив, у барі Критеріон хтось ляснув мене по плечу. Обернувшись, я побачив молодого Стемфорда, який колись працював у мене фельдшером у лондонській лікарні. Як приємно самотній людині раптом побачити знайоме обличчя в неосяжних нетрях Лондона! Раніше ми зі Стемфордом ніколи особливо не дружили, а тепер я вітав його майже із захопленням, та й він теж, очевидно, був радий бачити мене. Від надміру почуттів я запросив його поспіdatи зі мною, і ми негайно ж узяли кеб² і поїхали в Холборн.

— Що ви зробили із собою, Вотсоне? — з неприємною цікавістю запитав він, коли кеб застукотів колесами по людних лондонських вулицях. — Ви висохли, як тріска, і пожовтіли, наче лимон!

¹ Газі — фанатик-мусульманин.

² Кеб — кінний легкий пасажирський екіпаж.

Я стисло розповів йому про свою халепу і ледве встиг закінчити розповідь, як ми доїхали до місця.

— Бідолаха! — поспівчував він, довідавшись про моє лихо. — Ну, і що ж ви робите тепер?

— Шукаю квартиру, — відповів я. — Намагаюся розв'язати питання, чи бувають на світі зручні кімнати за помірну ціну.

— Дивно, — зауважив мій супутник, — ви друга людина, від якої я сьогодні чую цю фразу.

— А хто ж перша? — запитав я.

— Один хлопець, котрий працює в хімічній лабораторії при нашій лікарні. Цього ранку він ремствував, що відшукав непогану квартирку і ніяк не знайде собі компаньйона, а платити за неї повністю йому не по кишені.

— Хай йому грець! — вигукнув я. — Якщо він справді хоче розділити квартиру і витрати, то я до його послуг! Мені теж значно приємніше оселитися вдвох, аніж жити в самотині!

Молодий Стемфорд якось невиразно подивився на мене поверх склянки з вином.

— Адже ви ще не знаєте, що таке цей Шерлок Холмс, — сказав він. — Можливо, вам і не захочеться мешкати у сусідстві з ним.

— Чому? Чим же він поганий?

— Я не говорю, що він поганий. Просто трішки дивакуватий — ентузіаст деяких галузей наук. Проте, наскільки я знаю, він людина порядна.

— Може, хоче стати медиком? — запитав я.

— Та ні, я навіть не розумію, чого він хоче. По-моєму, він відмінно знає анатомію, та й хімік він першокласний, але, здається, медицину ніколи не вивчав систематично. Він займається наукою зовсім безсистемно і якось дивно, але нагромадив купу непотрібних для справи знань, які здивували б професорів.

— А ви ніколи не запитували, яка в нього мета? — поцікавився я.

— Ні, з нього не так легко щось витягнути, хоча, якщо він чимось захоплений, буває, що його й не зупиниш.

— Я не проти, щоби з ним познайомитися, — сказав я. — Якщо вже мати сусіда по квартирі, то хай краще це буде людина тиха й зайнята своєю справою. Я недостатньо зміцнів, аби зносити шум і усіякі сильні враження. У мене стільки було того й іншого в Афганістані, що мені вистачить до кінця життя. Як же мені зустрітися з вашим приятелем?

— Зараз він напевно сидить у лабораторії, — відповів мій супутник. — Він або не заглядає туди тижнями, або стирчить там з ранку до вечора. Якщо хочете, ідьмо до нього після сніданку.

— Звісно ж, хочу, — погодився я, і розмова перейшла на інші теми.

Доки ми їхали з Холборна до лікарні, Стемфорд устиг розповісти мені ще про деякі особливості того джентльмена, з яким я збирався оселитися разом.

— Не ображайтеся на мене, якщо ви з ним не вживетесь, — сказав він. — Адже я знаю його тільки з випадкових зустрічей у лабораторії. Ви самі захотіли мати такого сусіда, отож я вже не відповідаю за подальше.

— Якщо ми не вживемося, нам ніщо не перешкодить розпрощатися, — відповів я. — Але мені здається, Стемфорде, — додав я, дивлячись упритул на свого супутника, — що з якихось причин ви хочете умити руки. Що, у цього хлопця жохливий характер, чи що? Не крийтеся, заради Бога!

— Спробуйте пояснити непояснимо, — засміявся Стемфорд. — Як на мене, Холмс занадто одержимий наукою — це в нього вже межує з бездушністю. Легко можу собі уявити, що він впорсне своєму другові невелику дозу якогось нововідкритого рослинного алкалоїду — не від злості, звичайно, а просто з цікавості, аби мати наочне уявлення про його дію. Утім, слід віддати йому належне: я певен, що він охоче зробить цей укол і собі. У нього жага до точних і вірогідних знань.

— Що ж, це непогано.

— Так, але й тут можна дійти до крайності. Якщо справа доходить до того, що трупи в анатомці він б'є ціпком, погодьтеся, що це має досить дивний вигляд.

— Він б'є трупи?

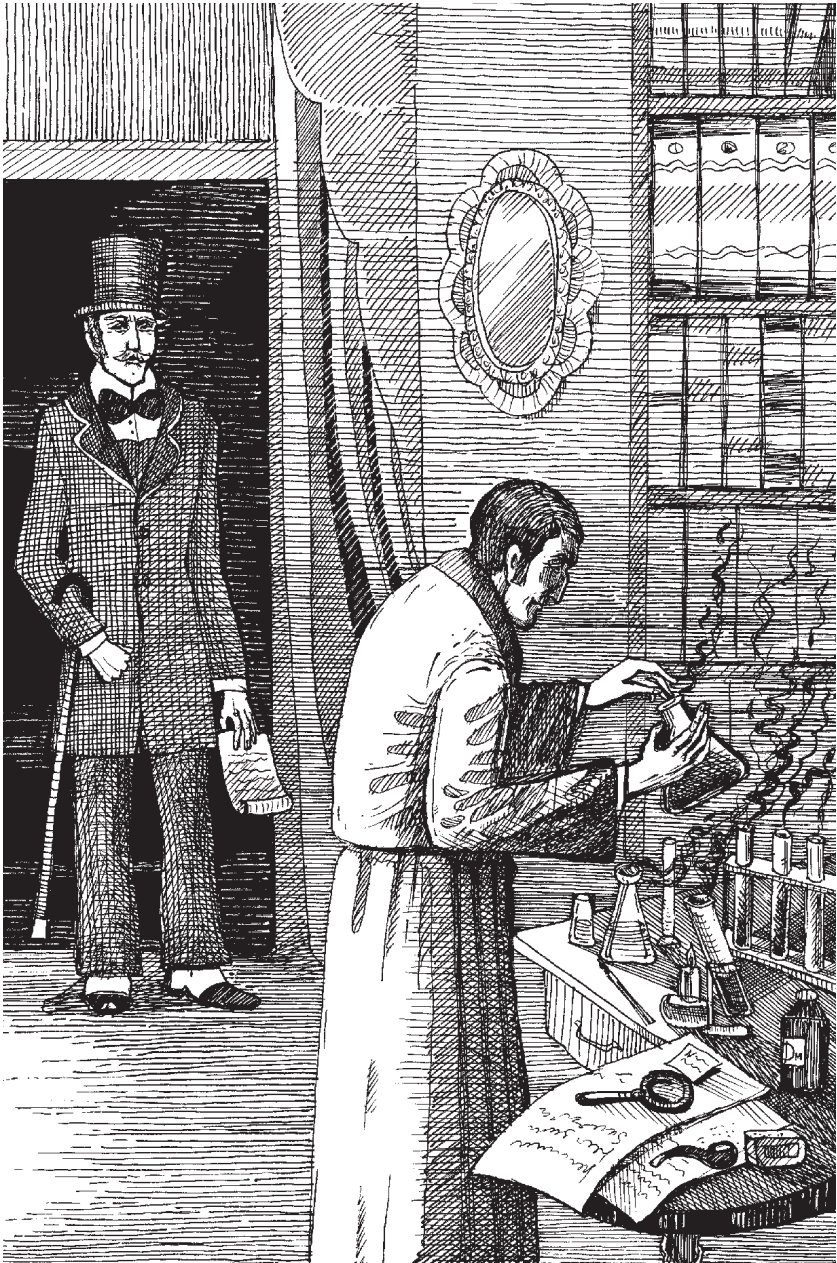
— Так, аби перевірити, чи можуть синці з'явитися після смерті. Я бачив це на власні очі.

— І ви говорите, що він не збирається стати медиком?

— Начебто ні. Лише Богові відомо, для чого він усе це вивчає. Та ось ми й приїхали, тепер уже ви судіть про нього самі.

Ми зминули вузький завулок двору і через маленькі двері зайшли до флігеля, прилеглого до величезного лікарняного будинку. Тут усе було знайоме, і мені не треба було показувати дорогу, коли ми піднялися темними кам'яними сходами і пішли довгим коридором уздовж нескінченних побілених стін з коричневими дверима обабіч. Майже в самому кінці убік відходив низенький склепінчастий коридорчик — він і вів до хімічної лабораторії.

У цій високій кімнаті на полицях і де трапиться поблискували незліченні колби і пляшечки. Усюди стояли низькі широкі столи, густо заставлені ретортами, пробірками і бунзенівськими пальниками з тріпотливими язичками синього полум'я. Лабораторія

Лабораторія порожніла, і лише в далекому кутку, схилившись над столом, із чимось зосереджено вовтузився якийсь молодий чоловік.

порожніла, і лише в далекому кутку, схилившись над столом, із чимось зосереджено вовтузився якийсь молодий чоловік. Зачувши наші кроки, він озирнувся і підхопився з місця.

— Знайшов! Знайшов! — тріумфуючи вигукнув він, кинувшись до нас із пробіркою в руках. — Я знайшов нарешті реактив, що осаджується тільки гемоглобіном і нічим іншим! — Якби він знайшов золоті розсипи, і то, напевно, його лице не сяло б таким захопленням.

— Лікар Вотсон, містер Шерлок Холмс, — познайомив нас Стемфорд.

— Здрастуйте! — привітно сказав Холмс, потискуючи мені руку із силою, якої я ніяк не міг від нього очікувати. — Я бачу, ви жили в Афганістані.

— Як ви здогадалися? — здивувався я.

— Ну, це дрібниці, — кинув він, посміхнувшись. — От гемоглобін — це інша річ. Ви, сподіваюся, розумієте важливість мого відкриття?

— Як хімічна реакція — це, звичайно, цікаво, — відповів я, — але практично...

— Господи, та це ж практично найважливіше відкриття для судової медицини за десять років. Хіба ви не розумієте, що це дає змогу безпомилково визначати кров'яні плями? Ходить-но сюди! — У запалі нетерпіння він схопив мене за рукав і потяг до свого столу. — Візьмемо трішки свіжої крові, — сказав він і, уколвши довгою голкою свій палець, витягнув піпеткою крапельку крові. — Тепер я розчиню цю краплю в літрі води. Дивіться, вода здається зовсім чистою. Співвідношення кількості крові до води не більше, ніж один до мільйона. І все ж, присягаюся, що ми здобудемо характерну реакцію. — Він сипнув у скляну банку кілька білих кристаликів і накріпав туди якоїсь безбарвної рідини. Уміст банки миттєво забарвився в каламутно-багряний колір, а на дні з'явився коричневий осад.

— Ха-ха! — Він заплескав у долоні, сяючи від радості, як дитина, що отримала нову іграшку. — Що ви на це скажете?

— Це, очевидно, якийсь надто сильний реактив, — зауважив я.

— Чудовий! Чудовий! Колишній спосіб із гваяковою смолою досить громіздкий і ненадійний, як і дослідження кров'яних кульок під мікроскопом, — воно взагалі даремне, якщо кров пролита кілька годин тому. А цей реактив діє однаково добре, хоч свіжа кров, хоч ні. Коли б його було відкрито раніше, то сотні людей, що зараз розгулюють на волі, давно б уже заплатили за свої злочини.

— Ось як! — пробурмотів я.

— Розкриття злочинів завжди впирається в цю проблему. Лю-

дину починають підозрювати в убивстві, можливо, через кілька місяців після того, як воно скоєне. Переглядають його білизну, інший одяг, знаходять буруваті плями. Що це: кров, бруд, іржа, фруктовий сік чи ще щось? Ось питання, котре заганяє в глухий кут багатьох експертів. А чому? Тому що не було надійного реактиву. Тепер у нас є реактив Шерлока Холмса — і всім труднощам кінець!

Очі його блищали, він приклав руку до грудей і вклонився, немов відповідаючи на оплески уявної юрби.

— Вас можна привітати, — сказав я, неабияк здивований його ентузіазмом.

— Рік тому у Франкфурті розглядалася заплутана справа фон Бішофа. Його, звичайно, повісили б, якби тоді знали мій спосіб. А справи Мезона з Брадфорда, і знаменитого Мюллера, і Лефевра з Монпельє, і Семсона з Нью-Орлеана? Я можу назвати десятки справ, у яких мій реактив відіграв би вирішальну роль.

— Ви просто ходяча хроніка злочинів, — засміявся Стемфорд. — Ви навіть можете видавати спеціальну газету. Назвіть її «Поліцейські новини минулого».

— І це були б доволі захопливі статті, — підхопив Шерлок Холмс, заклеюючи малесеньку ранку на пальці шматочком пластиру. — Доводиться бути обережним, — продовжував він, із посмішкою обернувшись до мене, — я часто морочуся з усілякими отруйними речовинами. — Він простягнув руку, і я побачив, що пальці його вкриті такими ж шматочками пластиру і плямами від їдких кислот.

— Ми прийшли у справі, — заявив Стемфорд, сідаючи на високу триногу табуретку і носком черевика присуваючи до мене другу. — Мій приятель шукає собі житло, а оскільки ви скаржилися, що не можете знайти компаньйона, то я вирішив, що вас необхідно звести.

Шерлоку Холмсу, мабуть, сподобалася перспектива розділити зі мною квартиру.

— Знаєте, я нагледів одну квартирку на Бейкер-стрит, — сказав він, — яка нам із вами підійде з усіх поглядів. Сподіваюся, ви не проти запаху міцного тютюну?

— Я сам палю «корабельний», — відповів я.

— От і добре. Я тримаю вдома хімікалії і час від часу ставлю досліди. Це не заважатиме вам?

— Анітрохи.

— Зачекайте-но, які ж ще в мене вади? Так, іноді на мене нападає нудьга, і я цілими днями не розкриваю рота. Не треба думати, що я на вас серджуся. Просто не звертайте на мене уваги, і це незабаром

мине. Ну, а ви в чому можете покаятися? Поки ми ще не оселилися разом, добре б довідатися один про одного найгірше.

Мене розсмішив цей взаємний допит.

— У мене є шеня-бульдог, — сказав я, — і я не терплю ніякого шуму, тому що в мене розладнані нерви, я можу провалитися в ліжку півдня, та й взагалі я неймовірно ледачий. Коли я здоровий, у мене з'являється ще кілька вад, але зараз ці найголовніші.

— А гру на скрипці ви теж вважаєте шумом? — занепокоєно запитав він.

— Залежно як грати, — відповів я. — Гарна гра — це дарунок богів, погана ж...

— Ну, тоді все гаразд, — весело розсміявся він. — По-моєму, можна вважати, що справу залагоджено, якщо тільки вам сподобаються кімнати.

— Коли ми їх подивимося?

— Зайдіть до мене завтра опівдні, ми поїдемо звідси разом і про все домовимося.

— Гаразд. Отже, рівно опівдні, — сказав я, потискуючи йому руку.

Він знову зайнявся своїми хімікаліями, а ми зі Стемфордом рушили пішки до мого готелю.

— До речі, — раптом зупинився я, повернувшись до Стемфорда, — як він ухитрився вгадати, що я приїхав з Афганістану?

Мій супутник загадково посміхнувся.

— Це головна його особливість, — зауважив він. — Багато хто дорого б заплатив, аби довідатися, як він усе вгадує.

— Ага, отже, тут якась таємниця? — вигукнув я, потираючи руки. — Вельми цікаво! Дякую вам за те, що ви нас познайомили. Правду кажуть: щоб пізнати людство, треба вивчити людину.

— Виходить, ви маєте вивчати Холмса, — сказав Стемфорд, прощаючись. — Утім, ви незабаром переконаєтеся, що це твердий горішок. Можу битися об заклад, що він розкусить вас швидше, ніж ви його. Бувайте!

— Бувайте, — відповів я і пішов до готелю, надто зацікавлений своїм новим знайомим.

Розділ II МИСТЕЦТВО ДОХОДИТИ ВИСНОВКІВ

Наступного дня ми зустрілися в домовленій час і поїхали дивитися квартиру на Бейкер-стрит, № 221-б, про яку Холмс говорив напередодні. У квартирі було дві зручних спальні і простора, світла, затишно обставлена вітальня з двома великими вікнами. Кімнати

нам припали до смаку, а ціна, поділена на двох, виявилася такою невеликою, що ми відразу домовилися про наймання й одразу ж відчули себе господарями. Того ж вечора я перевіз із готелю свої пожитки, а вранці прибув Шерлок Холмс із кількома ящиками та саквояжами. День-два ми займалися розпаковуванням і розкладанням нашого майна, намагаючись знайти для кожної речі найкраще місце, а потім почали поступово обживати своє житло і пристосовуватися до нових умов.

Холмс, безумовно, був не з тих, із ким складно зжитися. Він вів спокійний, розмірений спосіб життя і зазвичай був вірний своїм звичкам. Рідко коли він лягав спати після десятої вечора, а вранці, як правило, встигав поспіяти й піти, доки я ще лежав у ліжку. Іноді він просиджував цілий день у лабораторії, деколи — в анатомії, а часом надовго йшов гуляти, причому ці прогулянки, очевидно, заводили його в найглухіші завулки Лондона. Його енергія не мала меж, коли находила бурхлива діяльність, але час від часу наставав спад, і тоді він цілими днями лежав на дивані у вітальні, не вимовляючи жодного слова і майже не ворущаючись. Цими днями я помічав такий мрійливий і відсторонений вираз в його очах, що запідозрив би його в уживанні наркотиків, якби його розмірене і цнотливе життя не спростовувало таких думок.

Тиждень минав за тижнем, і мене дедалі дужче і глибше цікавила його особистість, а також чимраз сильніше розбирала цікавість щодо його мети в житті.

Навіть зовнішність його могла вразити уяву найзвичайнішого спостереження. На зріст він був понад шість футів, але через надзвичайну худорлявість здавався ще вищим. Погляд у нього був гострий, пронизливий, якщо не зважати на ті періоди заціпеніння, про які говорилося вище. Тонкий орлиний ніс надавав його обличчю виразу живої енергії та рішучості. Квадратне, трохи випнуте вперед підборіддя теж свідчило про рішучий характер. Його руки були завжди в чорнилі й у плямах від різних хімікалій, хоча він умів надто делікатно поводитися з предметами, — я не раз це помічав, коли він при мені морочився зі своїми тендітними приладами.

Читач, мабуть, вважатиме мене відчайдушним мисливцем за чужими справами, коли зізнаюся, яку цікавість розбудила в мені ця людина і як часто я намагався порушити стіну стриманості, якою він огорожував усе, що стосувалося особисто його. Але перш ніж засуджувати, згадайте, яким безцільним життям я тоді жив і як мало було навколо такого, що могло б поглинути мій гультяйський розум. Здоров'я не дозволяло мені виходити в похмуру або прохолодну погоду, друзі мене не відвідували, бо в мене їх і не було, тож ніщо не порушувало монотонності мого буденного життя. Тому я навіть радів

із певної таємничості, що оточувала мого компаньйона, і жадібно прагнув розвіяти її, витрачаючи на це чимало часу.

Холмс не займався медициною. Якось він сам відповів на це питання заперечно, підтвердивши тим самим думку Стемфорда. Я не бачив також, щоб він систематично читав якусь наукову літературу, яка згодилася б для здобуття ученого звання і відкрила б йому шлях у світ науки. Проте деякі предмети він вивчав з розючою запопадливістю і в якихось досить дивних галузях мав настільки великі й точні знання, що я часом був просто приголомшений. Людина, котра читає усе що трапиться, рідко може похвалитися глибиною своїх знань. Ніхто не буде обтяжувати свою пам'ять дрібними деталями, якщо на те немає досить вагомих причин.

Неуцтво Холмса було так само різуче, як і його знання. Про сучасну літературу, політику та філософію він майже не мав уявлення. Мені довелося якось згадати ім'я Томаса Карлейля, і Холмс наївно запитав, хто він такий і чим знаменитий. Але коли з'ясувалося, що він нічого не знає ні про теорію Коперника, ні про будову сонячної системи, я просто остовпів від здивування. Щоб цивілізована людина, котра живе в дев'ятнадцятому столітті, не знала, що Земля обертається навколо Сонця, — я просто не міг у це повірити!

— Ви, здається, здивовані, — посміхнувся він, дивлячись на моє розгублене обличчя. — Спасибі, що ви мене просвітили, але тепер я спробую якнайшвидше все це забути.

— Забути?!

— Бачте, — сказав він, — мені здається, що людський мозок схожий на маленьке порожнє горище, яке ви можете облаштувати, як хочете. Дурень нанесе туди всякого мотлоху, який потрапить під руку, і тоді корисні, потрібні речі вже нікуди буде всунути, або в кращому випадку до них серед цих завалів і не доберешся. А розумна людина ретельно відбирає те, що поміститься в її мозковому горищі. Вона візьме лише інструменти, котрі знадобляться їй для роботи, і хоч їх буде безліч, проте вона їх усі розкладе в зразковому порядку. Даремно люди гадають, що в цій маленькій кімнатці еластичні стіни і їх можна розтягувати скільки завгодно. Запевняю вас, настане час, коли, здобуваючи нове, ви будете забувати щось давнє. Тому надто важливо, аби непотрібні відомості не витісняли собою потрібних.

— Так, але не знати про сонячну систему!.. — вигукнув я.

— На біса вона мені? — перебив він нетерпляче. — Ну гаразд, нехай, як ви говорите, ми обертаємося навколо Сонця. А якби я довідався, що ми обертаємося навколо Місяця, дуже це допомогло мені чи моїй роботі?

Я хотів було запитати, що ж це за робота, але відчув, що він буде незадоволений. Я замислився над нашою короткою розмовою і спробував зробити якісь висновки. Він не хоче засмічувати голову знаннями, не потрібними для його мети. Отже, усі накопичені знання він має намір так чи інакше використовувати. Я перелічив подумки всі галузі знань, у яких він виявив відмінну обізнаність. Я навіть узяв олівець і записав усе це на папері. Перечитавши список, я не міг утриматися від посмішки. «Атестат» мав такий вигляд:

Можливості Шерлока Холмса

1. Знання в галузі літератури — жодних.
2. « » філософії — жодних.
3. « » астрономії — жодних.
4. « » політики — слабкі.
5. « » ботаніки — нерівномірні. Знає загальні властивості беладони, опіуму й отруту. Не має й найменшого уявлення про садівництво.
6. « » геології — практичні, але обмежені. З першого погляду визначає зразки різних ґрунтів. Після прогулянок показує мені бризки грязюки на штанях і за їх кольором та консистенцією визначає, з якої вона частини Лондона.
7. « » хімії — глибокі.
8. « » анатомії — точні, але безсистемні.
9. « » кримінальної хроніки — величезні. Знає, здається, усі деталі кожного злочину, скоєного в дев'ятнадцятому столітті.
10. Добре грає на скрипці.
11. Відмінно фехтує на шпагах і еспадронах, чудовий боксер.
12. Ґрунтовне практичне знання англійських законів.

Дійшовши до цього пункту, я в розпачі жбурнув «атестат» у вогонь. «Скільки не перелічує усе, що він знає, — подумав я собі, — неможливо здогадатися, для чого йому це потрібно і яка професія вимагає такого поєднання! Ні, краще вже не сушити собі голову даремно!» Я вже сказав, що Холмс чудово грав на скрипці. Проте і тут було щось дивне, як і в усіх його заняттях. Я знав, що він може виконувати скрипкові п'єси, до того ж досить складні: не раз на моє прохання він грав «Пісні» Мендельсона й інші мої улюблені речі. Але коли він залишався на самоті, рідко можна було почути п'єсу або взагалі щось схоже на мелодію. Вечорами,

поклавши скрипку на коліна, він відхилився на спинку крісла, заплющував очі і недбало водив смичком по струнах. Іноді лунали гучні, сумні акорди. А подеколи долітали звуки, у яких вчувалася шалена веселість. Очевидно, вони відповідали його настрою, але чи то звуки народжували цей настрій, чи то вони самі були породженням якихось вигадливих думок або просто примхи, цього я ніяк не міг збагнути. І, напевно, я повстав би проти цих «концертів», що шарпали мої нерви, якби після них, ніби винагороджуючи мене за довготерпіння, він не програвав кілька моїх улюблених мелодій.

Першого тижня до нас ніхто не заходив, і я вже подумував, що мій компаньйон так само самотній у цьому місті, як і я. Але незабаром я переконався, що в нього безліч знайомих, причому із різних верств суспільства. Якось три-чотири рази на одному тижні з'являвся худорлявий чоловічок із жовтувато-блідю пащочою фізіономією і гострими чорними очима; він був представлений мені як містер Лестрейд. Одного разу вранці прийшла елегантна молода дівчина і просиділа в Холмса не менше півгодини. Того ж дня завітав сивий, обшарпаний старий, схожий на єврея-лахмітника, мені здалося, що він вельми схвильований. Майже слідом за ним прийшла бабця в стоптаних черевиках. Якось із моїм співмешканцем довго розмовляв літній джентльмен із сивою шевелюрою, потім — вокзальний носій у форменій куртці з вельветину. Щоразу, коли з'являвся хтось із цих незрозумілих відвідувачів, Шерлок Холмс просив дозволу зайняти вітальню, і я йшов до себе в спальню. «Доводиться використовувати цю кімнату для ділових зустрічей, — пояснив він якось, укотре перепрошуючи за незручності. — Ці люди — мої клієнти». І знову в мене був привід поставити йому пряме запитання, але знову я з делікатності не захотів силоміць вивідувати чужі секрети.

Мені здавалося тоді, що в нього є якісь вагомні причини приховувати свою професію, але незабаром він довів, що я помиляюсь, до того ж заговорив він про це з власної ініціативи.

Чотирнадцятого березня — мені добре запам'яталася ця дата — я прокинувся раніше, ніж звичайно, і застав Шерлока Холмса за сніданком. Наша господиня так звикла до того, що я пізно встаю, що ще не встигла поставити мені столовий набір і заварити чашку кави. Образившись на все людство, я подзвонив і досить зухвалим тоном повідомив, що чекаю сніданку. Схопивши зі столу якийсь журнал, я взявся його гортати, щоб згаяти час, доки мій співмешканець мовчки жував грінки. Заголовок однієї зі статей був підкреслений олівцем, і я почав переглядати її.

Стаття називалася дещо претензійно: «Книга життя»; автор намагався довести, як багато може довідатися людина, система-

тично і докладно спостерігаючи усе, що відбувається на її очах. На мій погляд, це була разюча суміш розумних і безглузких думок. Якщо в міркуваннях і була якась логіка і навіть переконливість, то висновки видалися мені зовсім уже нарочитими і, як то кажуть, висмоктаними з пальця. Автор твердив, що за змінами виразу обличчя, за мимовільним порухом якогось мускула чи за поглядом можна вгадати найпотаємніші думки співрозмовника. Зі слів автора впливало, що людину, котра вміє спостерігати й аналізувати, обдурити просто неможливо. Її висновки будуть безпомилкові, як теореми Евкліда. І результати виявляться настільки вражаючими, що люди непосвячені вважатимуть її ледве не за чаклуна, доки не зрозуміють, який процес умовиводів цьому передував.

«За однією краплиною води, — писав автор, — людина, котра вміє мислити логічно, може зробити висновок про особливості існування Атлантичного океану або Ніагарського водоспаду, навіть якщо вона не бачила ні того, ні іншого й ніколи про них не чула. Будь-яке життя — це величезний ланцюг причин і наслідків, і природу його ми можемо пізнати за однією ланкою. Мистецтво доходить висновків й аналізувати, як і всі інші мистецтва, досягається тривалою і старанною працею, але життя занадто коротке, і тому жоден смертний не може досягти повної досконалості в цій галузі. Перш ніж звернутися до найскладнішого — моральної та інтелектуальної сторін справи, хай дослідник почне з розв'язання простіших завдань. Нехай він, глянувши на першого стрічного, навчиться одразу визначати його минуле та професію. Спочатку це може видатися хлоп'яцтвом, але такі вправи загострюють спостережливість і навчають, як дивитися і на що дивитися. За нігтями людини, її рукавами, взуттям і згинами штанів на колінах, за потовщенням на великому і вказівному пальцях, за виразом обличчя й вилогами сорочки — за цими дрібницями неважко вгадати її професію. І можна не сумніватися, що все це разом узятє підкаже знаючому спостерігачеві точні висновки».

— Що за нісенітниця! — вигукнув я, шпурляючи журнал на стіл. — Зроду не читав такої нісенітниці.

— Про що ви? — запитав Шерлок Холмс.

— Та ось про цю статейку, — я тицьнув у журнал чайною ложкою і взявся за свій сніданок. — Я бачу, ви її вже читали, раз вона позначена олівцем. Не заперечую, написано сміливо, але мене все це просто дратує. Добре йому, цьому ледарю, разлігшись у м'якому кріслі в тиші свого кабінету, складати витончені парадокси! Утиснути б його у вагон третього класу підземки та змусити вгадати професії пасажирів! Ставлю тисячу проти одного, що в нього нічого не вийде!

— І ви програєте, — спокійно зауважив Холмс. — А статтю написав я.

— Ви?!

— Так. У мене є схильність до спостереження й аналізування. Теорія, котру я тут виклав і яка здається вам такою фантастичною, насправді дуже життєва, настільки життєва, що їй я зобов'язаний своїм шматком хліба з маслом.

— Але як? — вирвалося в мене.

— Бачте, у мене досить рідкісна професія. Мабуть, я єдиний у своєму роді. Я сищик-консультант, якщо тільки ви уявляєте собі, що це таке. У Лондоні безліч сищиків — і державних, і приватних. Коли ці хлопці заходять у глухий кут, вони звертаються до мене, і мені вдається спрямувати їх на правильний слід. Вони знайомлять мене зі всіма обставинами справи, і, добре знаючи історію криміналістики, я майже завжди можу вказати їм, де помилка. Усі злочини дуже схожі, і якщо деталі цілої тисячі справ ви знаєте як свої п'ять пальців, дивно було б не розгадати тисячу першу. Лестрейд — вельми відомий сищик. Але нещодавно він не зумів розібратися в одній справі про підробку і прийшов до мене.

— А інші?

— Найчастіше їх посилають до мене приватні агентства. Це люди, що вскочили в халепу і шукають поради. Я вислуховую їхні історії, вони уважно слухають моє тлумачення, і я кладу до кишені гонорар.

— Невже ви хочете сказати, — не стримався я, — що, не виходячи з кімнати, ви можете розплутати клубок, над яким марно б'ються ті, кому всі деталі відомі краще, ніж вам?

— Саме так. У мене своєрідна інтуїція. Щоправда, час від часу трапляється дуже складна справа. Ну, тоді доводиться трохи побігати, аби щось побачити на власні очі. Розумієте, у мене є спеціальні знання, які я застосовую в кожному конкретному випадку, і вони значно полегшують справу. Правила дедукції, викладені мною в статті, про яку ви відгукнулися так презирливо, просто безцінні для моєї практичної роботи. Спостережливість — моя друга натура. Ви, здається, здивувалися, коли під час першої нашої зустрічі я сказав, що ви приїхали з Афганістану?

— Вам, звісно, хтось про це сказав.

— Нічого подібного. Я одразу здогадався, що ви приїхали з Афганістану. Завдяки давній звичці ланцюг умовиводів виникає в мене так швидко, що я дійшов висновку, навіть довго не міркуючи. Хід моїх думок був такий: «Ця людина за типом — лікар, але постава у нього військова. Отже, військовий лікар. Він щойно приїхав із тропіків: лице в нього засмагле, але це не природний відтінок

його шкіри, тому що зап'ястя в нього значно біліші. Обличчя виснажене — очевидно, чимало натерпівся і переніс хворобу. Був поранений у ліву руку, бо тримає її нерухомо і трохи неприродно. Де ж під тропіками військовий лікар-англієць міг зазнати поневірянь і дістати поранення? Звичайно ж, в Афганістані». Увесь хід думок не зайняв і секунди. І ось я сказав, що ви приїхали з Афганістану, а ви здивувалися.

— Як послухати вас, то це надто просто, — посміхнувся я. — Ви нагадуєте мені Дюпена в Едгара Аллана По. Я гадав, що такі люди існують лише в романах.

Шерлок Холмс підвівся і заходився розпалювати люльку.

— Ви, звичайно, гадаєте, що, порівнюючи мене з Дюпеном, робите мені комплімент, — зауважив він. — А по-моєму, ваш Дюпен — зовсім недалекий хлопець. Цей прийом — збивати з думок свого співрозмовника якоюсь фразою після п'ятнадцятихвилинного мовчання, їй-право, надто дешевий показний трюк. У нього, без сумніву, були деякі аналітичні здібності, але його ніяк не можна назвати феноменом, яким, очевидно, вважав його По.

— Ви читали Габоріо? — запитав я. — Як, на вашу думку, Лекок — справжній сищик?

Шерлок Холмс іронічно пхикнув.

— Лекок — жалюгідний шмаркач, — сердито сказав він. — Єдина його чеснота — це енергійність. Від цієї книжки мене просто нудить. Подумаєш, проблема — встановити особистість злочинця, уже посадженого до в'язниці! Я б це зробив за двадцять чотири години. А Лекок вовтузиться майже півроку. За цією книгою можна навчити сищиків того, як не треба працювати.

Він так зарозуміло розвінчав моїх улюблених літературних героїв, що я знову розізлився. Я підійшов до вікна й повернувся спиною до Холмса, неуважно дивлячись на вуличну суєту. «Хай він розумний, — говорив я собі, — але не можна ж бути таким самовпевненим!»

— Тепер уже не буває ні справжніх злочинів, ні справжніх злочинців, — буркотливо продовжував Холмс. — Будь ти хоч мудрагелем, яка з цього користь у нашій професії? Я знаю, що міг би прославитися. На світі немає і не було людини, котра присвятила б розкриттю злочинів стільки вродженого таланту й упертої праці, як я. І що ж? Розкривати нічого, злочинів немає, у кращому разі якесь грубе шахрайство з такими простими мотивами, що навіть поліцейські зі Скотленд-Ярду бачать усе наскрізь.

Мене покоровив цей хвалькуватий тон. Я вирішив змінити тему розмови.

— Цікаво, що він там видивляється? — запитав я, показуючи на кремезного, просто одягненого чоловіка, який повільно походжав на тому боці вулиці, вдивляючись у номери будинків. У руці він тримав великий синій конверт — очевидно, це був посильний.

— Хто, отой відставний флотський сержант? — запитав Шерлок Холмс.

«Чванливий хвалько! — обізвав я його подумки. — Знає ж, що його не перевіриш!»

Ледве я встиг це подумати, як чоловік, за яким ми спостерігали, побачив номер на наших дверях і квапливо перебіг через вулицю. Почувся гучний стукіт, унизу загудів густий бас, відтак на сходах загунали важкі кроки.

— Містеру Шерлоку Холмсу, — сказав посильний, заходячи до кімнати, і простягнув листа моєму приятелю.

Ось чудовий випадок збити з нього пиху! Минуле посильного він визначив навмання і, звичайно, не очікував, що той з'явиться в нашій кімнаті.

— Скажіть, шановний, — украдливо запитав я, — чим ви займаєтеся?

— Служу посильним, — похмуро кинув він. — Форму віддав заштопати.

— А ким були раніше? — продовжував питати я, зловтішно позираючи на Холмса.

— Сержантом королівської морської піхоти, сер. Відповіді не чекати? Так, сер.

Він пристукнув підборами, козирнув і вийшов.

Розділ III

ТАЄМНИЦЯ ЛОРИСТОН-ГАРДЕНС

Мушу зізнатися, що я був вельми вражений тим, як виправдала себе на ділі теорія мого компаньйона. Моя повага до його здібностей одразу зросла. І все ж я не міг позбутися підозри, що все це було влаштовано заздалегідь, аби приголомшити мене, хоча навіщо, власне, — цього я ніяк не міг зрозуміти. Коли я глянув на нього, він тримав у руці прочитану записку, погляд його був неухвальною і тьмянний, що свідчило про напружену роботу думки.

— Як же ви здогадалися? — запитав я.

— Про що? — похмуро відгукнувся він.

— Та про те, що він відставний флотський сержант?

— Мені немає часу базікати про дрібниці, — відрізав він, але одразу, посміхнувшись, поквапився додати: — Вибачте за грубість.